

Samenvatting

In Ruimte naar de Brede School

Onderzoek naar de ruimtelijke vertaling van een pedagogisch en maatschappelijk concept

AGIO, eindrapport, februari 2012

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION) voerde dit onderzoek uit in kader van de **beheersovereenkomst** 2011-2015, en meer bepaald voor het strategisch project 3: *“Het Agentschap doet concrete voorstellen om de brede school mogelijk te maken op het vlak van gebouwen”*. Dit strategisch project kadert in de strategische organisatiedoelstelling 2: *“Het uitbouwen en onderhouden van een onderwijsnet-, beleidsdomein- en bestuursniveauoverschrijdende samenwerking om te komen tot een efficiënte realisatie en het optimaal gebruik van de onderwijsinfrastructuur, inclusief het multifunctioneel gebruik”* (Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, 2011). Dit sluit aan bij de beleidsintenties van de opeenvolgende ministers van Onderwijs en Vorming en bij het concept van het ‘dynamisch netwerkonderwijs’ van de Vlaamse Regering (De Vlaamse Regering, 2009).

We stellen ons in dit onderzoek de vraag wat de brede school, als pedagogisch concept, betekent voor de gebouwde omgeving. We stellen immers vast dat de ruimte waarbinnen organisaties opereren en iets proberen te verwezenlijken een sterke invloed heeft op de manier waarop ze kunnen werken. De **kernonderzoeksvragen** zijn: (1) Welke invullingen van het concept brede school bestaan er, zowel in binnen- als buitenland? (2) Wat is de ruimtelijke vertaling van de brede school? Welke modellen bestaan hiervoor? (3) Welke rol spelen gebouwen, ruimtes, relaties tussen plaatsen in het verwezenlijken van de brede school? In welke mate kan architectuur bijdragen tot het stimuleren van samenwerking, participatie en de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren? (4) Wat zijn de aandachtspunten die voortvloeien uit het brede school concept voor het beheer en de exploitatie van de gebouwen? (5) Langs welk traject verloopt idealiter de totstandkoming van een brede school op het vlak van gebouwen? (6) Welke voorstellen vloeien hieruit voort om te komen tot een stimulerend beleid? Op elk van deze vragen wordt een antwoord geformuleerd in een apart deel.

DEEL 1: BREDE SCHOOL CONCEPT IN BINNEN- EN BUITENLAND.

Het brede school concept formuleert een antwoord op een aantal pedagogische ontwikkelingen en zoekt naar een manier van werken om beter tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen. **In het buitenland** zien we de toepassing van het brede school concept al langer gerealiseerd. De buitenlandse voorbeelden zijn dan ook vaak voorlopers op het vlak van de realisatie van brede scholen of verwante initiatieven. In de **Verenigde Staten** zien we de opmars van de **community schools** waar er sterk ingezet wordt op de relatie tussen de school en de bredere gemeenschap, vooral voor het opkrikken van de leerprestaties. In het **Verenigd Koninkrijk** zien we dat onder de vorm van **extended schools**, scholen een bredere agenda krijgen en een basisaanbod aan extra diensten voorzien, in samenwerking met lokale partners. Deze nieuwe agenda is mee opgenomen in bestaande beleidsinitiatieven rond scholenbouw, en extra stimulans werd gegeven om partners samen te gaan huisvesten via onder andere het co-location fund. In **Nederland** ligt de oorsprong van de brede school in het zoeken naar antwoorden op maatschappelijke vraagstukken in achterstandswijken en de uitdaging van opvang en zorg bij tweeverdieners. De opkomst van het brede school concept is grotendeels hand in hand gegaan met een inhaalbeweging op het vlak van infrastructuur, waardoor de meeste brede scholen in multifunctionele accommodaties gehuisvest zijn. Vandaag de dag zien we echter dat de ambitie om breed te gaan samenwerken soms te snel verengd wordt tot enkele partijen, en blijkt de sterke inzet op infrastructuur niet altijd ten voordele van samenwerking te spelen. In **Denemarken** spreken we niet van een ‘brede school concept’ op zich, maar zijn er verschillende tendensen en initiatieven die aansluiten op de doelstellingen van de brede school. Het accent ligt daar op de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, en omvat vooral de inzet op sterkere samenwerking tussen onderwijs en opvang, en het vrij en avontuurlijk spel.

In **Vlaanderen** is de brede school in eerste instantie ontstaan vanuit het denken rond gelijke (onderwijs)kansen. Ondertussen is het brede school concept gekend, en streeft het een zeer brede

werking na. Via de proeftuinen, stimuleringsfondsen van steden en gemeenten, flankerend onderwijsbeleid, jeugdwerk, cultuurparticipatie of sport na school, zien we dat scholen zich samen met andere actoren expliciet scharen achter deze aanpak, en het aangepast aan hun lokale context in de praktijk brengen. Voor de Vlaamse context is er een **Referentiekader Brede School** opgemaakt door het Steunpunt Diversiteit en Leren (het vroegere Steunpunt Gelijke Onderwijskansen). Hierin wordt de brede school als volgt gedefinieerd:

“Een Brede School is een samenwerkingsverband tussen verschillende sectoren die samen werken aan een brede leer- en leefomgeving met als doel maximale ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren.”(Joos and Ernalsteen, 2010)

De brede school ambieert het ‘**verbreden van de leer- en leefomgeving**’, het ‘**versterken van de leer- en leefomgeving**’, en het ‘**breed leren**’. Ze doet dit door een **brede leer- en leefomgeving** te creëren. De brede school wil nieuwe contexten aanbieden of de kwaliteit van bestaande activiteiten verhogen. Het versterken van de leer- en leefomgeving vraagt inspanningen van de brede school naar ouders, de buurt, leerkrachten, en partnerorganisaties. Het breed leren ten slotte wil het levensecht en levensbreed leren zo veel mogelijk stimuleren. (Joos et al., 2010)

Er is geen volledig beeld van het aantal brede scholen in Vlaanderen, en bijgevolg ook niet van de manier waarop ze gehuisvest zijn. De brede school in Vlaanderen is immers vooral een verhaal dat uitblinkt in lokale diversiteit. Sommige scholen zullen in hun werking aspecten van brede school opnemen, maar dragen de naam niet. Andere noemen zich wel een brede school, maar zijn dan weer enkel gericht op een bepaalde problematiek. Het referentiekader laat een zekere vrijheid naar lokale invulling toe, maar bepaalt toch enkele sterke krijtlijnen waarbinnen een brede school moet werken.

Uit Deel 1 concluderen we dat de voorbeelden uit het buitenland aantonen dat men in verschillende landen op zoek is naar **modellen die samenwerking en geïntegreerd werken stimuleren**. Hierbij blijkt men telkens in dezelfde richting naar oplossingen te zoeken, namelijk werken aan meer afstemming, samenwerking, ‘ontschotting’, sluitend aanbod of ruimte voor leren en spelen. Wat ook blijkt terug te komen is het **multisectorieel karakter van de brede school**, en dit zowel op vlak van de betrokken organisaties als de ontwikkelingsgebieden die in de brede school aan bod komen. De brede school is met andere woorden geen project van het onderwijs alleen, het is een gedeeld project van verschillende sectoren die op een gelijkwaardige manier samenwerken.

DEEL 2: BREDE SCHOOL EN RUIMTE

De brede school ontplooit zich in een bepaalde lokale context. Met ‘context’ bedoelen we hier de maatschappelijke context, pedagogische, organisatorische, maar ook de ruimtelijke context. Dit laatste aspect is de focus van dit onderzoek, maar dit is geen geïsoleerd aspect. Het staat in wisselwerking of in dialoog met de andere contexten. Het gaat om de ‘ruimte’ waar de kernelementen van een brede schoolwerking zoals samenwerking, levensecht leren, breed leren inhoud krijgen.

Als we spreken over de ‘ruimtelijke vertaling’ van de brede school, verwijst dit naar de vertaalslag van concept naar ruimte (gebruik, indeling, architectuur, etc.). We zien dat de wisselwerking tussen ruimte en concept zowel **bepkend als versterkend** kan zijn. Zo kan plaatsgebrek, onaangepaste infrastructuur of een slechte inplanting ervoor zorgen dat bepaalde doelstellingen niet verwezenlijkt kunnen worden, bepaalde activiteiten niet ingericht kunnen worden, ontmoetingen te organiseren en een open relatie met de buurt aan te gaan. Anderzijds kunnen **ruimte of gebouwen ook een hefboom** zijn voor de brede school. Een grote speelplaats, een park om de hoek, de leegstand van lokalen of de opportuniteit van een bouwproject kunnen hefbomen worden tot ontwikkeling van een brede school.

De brede school wil werken aan een **brede leer- en leefomgeving** voor kinderen en jongeren. Het begrip 'omgeving' moet dan ook ruim geïnterpreteerd worden. School, speelplaats en schooltuin, buurt, straat, park en bos, museum en theater of de bedrijfswereld maken allen deel uit van de deze 'brede leer- en leefomgeving', waarbij verschillende actoren sterk betrokken zijn op het proces van het leren. Het leren is immers verweven in alle aspecten van het leven van kinderen en jongeren en gaat door de tijd en ruimte heen. Omgekeerd zal deze **variatie aan omgevingen** kinderen en jongeren uitdagen om te leren, te ontdekken, spel te ontwikkelen, te ontmoeten, enzovoort.

In dit hoofdstuk beschouwen we **infrastructuur als een belangrijke randvoorwaarde** voor het realiseren van de brede school. Het is echter slechts één van de randvoorwaarden, naast andere zoals coördinatie, een gedragen visie, een intersectorale aanpak, middelen en personeel (Claes et al., 2008). De meeste Brede school werkingen in Vlaanderen zijn opgestart in bestaande infrastructuur verspreid over een wijk of stadsdeel, met aanpassingen aan deze infrastructuur naar gelang de noden van de werking en de budgettaire mogelijkheden.

De term 'brede school' wordt soms ook gebruikt om aan te geven dat een schoolgebouw 'open staat' voor externen. Een school die zijn infrastructuur openstelt voor derden zonder inhoudelijke samenwerking is geen 'brede school' zoals gedefinieerd in het Referentiekader (zie boven). Een schoolsite waar ook woningen op voorzien worden zonder dat er duidelijke samenwerking is rond de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren is ook geen 'brede school'. Dit neemt niet weg dat het delen / openstellen van infrastructuur belangrijk kan zijn voor de werking van de brede school. Zo pleit het Steunpunt Diversiteit en Leren, vanuit de bevindingen uit de proeftuinen Brede School, dat er regelgeving wordt voorzien zodat *"gebouwen ter beschikking kunnen gesteld worden van derden voor opdrachten gerelateerd aan Brede School."*(Joos et al., 2008:21). Ook het Nederlandse 'Handboek Brede School' stelt duidelijk dat brede scholen nieuwe eisen aan gebouwen stellen, vooral op het vlak van gedeeld gebruik. Meer dan voorheen zullen partijen immers ruimtes gaan delen met elkaar (van der Grinten et al., 2007).

De praktijk bevestigt dit. Een heel aantal van de brede school projecten in Vlaanderen zet ook in op **het aanpassen van hun gebouwde omgeving**. Dit gaat van het apart ontsluiten van de sporthal, het inrichten van een professionele keuken en een winkel zodat levensechte leerplekken voor leerlingen ontstaan, het implementeren van een sleutelplan zodat de gewenste openheid niet de gevraagde veiligheid in het gedrang brengt, de heraanleg en het openstellen van speelplaatsen, de aankoop van flexibel meubilair, etc. Dit alles **in het kader van het 'verbreden' en 'versterken' van de leer- en leefomgeving van kinderen en jongeren**.

De ruimtelijke vertaling van de brede school is **zeer divers, en afhankelijk van de lokale context en noden**. Deze ruimtelijke aanpassingen voor de brede school moeten we niet enkel zien op het niveau van (school)gebouwen, maar ook op het vlak van de verbindingen tussen verschillende plaatsen waar kinderen en jongeren verblijven. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan kindvriendelijke verbindingen tussen school en een lokale dansschool, een veilige oversteekplaats tussen school en naschoolse opvang, het gebruik van het openbaar vervoer om naar het museum te gaan, het organiseren van een 'rij' naar de opvang of muziekcademie (verplaatsing van groep van kinderen onder begeleiding van volwassene) etc. De opgave ligt dus ook op het **stedenbouwkundige niveau**.

Aan de andere kant vraagt de brede school ook om een ander ruimtegebruik, wat zijn weerslag heeft op de **inrichting en interieur van de ruimtes en technische aanpassingen**. Zo zijn er voorbeelden waar de ruimtelijke ingreep zich beperkt tot voldoende en intelligente opbergsystemen, zodat het dubbel gebruik van een lokaal door onderwijs en opvang vlot kan verlopen.

Voor het ruimtelijk concept voor de brede school moet het **belang van de kinderen en jongeren** steeds centraal staan. Het overmatig vermengen van functies kan tot verwarring en onduidelijkheid leiden. Dit

kan ook gebeuren wanneer de prioriteit teveel naar het bouwen binnen budget en deadlines verschuift, en de architecturale en belevingskwaliteit naar de achtergrond verdwijnt (Architectuur Lokaal, 2008:15). Als kinderen langere tijd van huis doorbrengen, is het ook belangrijk dat er **voldoende variatie aan omgevingen** is waarin ze zich kunnen bewegen. Kinderen moeten ruimte en tijd hebben om vrij te kunnen spelen en zich te ontladen.

- **Ruimtelijke vertaling van de brede school - modellen en thema's**

We conceptualiseren de ruimtelijke vertaling op 2 manieren: aan de hand van **ruimtelijke modellen**, en aan de hand van **ruimtelijke thema's**. De **ruimtelijke modellen** vervatten de (ruimtelijke) relatie tussen de verschillende samenwerkende partners binnen de brede school. Vanuit de casestudie analyse zien we de volgende mogelijkheden:

1. **Netwerkmiddel**: Iedere partner in zijn eigen gebouw, gedeeld gebruik is mogelijk
2. **Openstellen schoolgebouw**: Schoolgebouw is hart van brede school en wordt voor allerlei activiteiten opengesteld
3. **Gemeenschappelijke accommodatie**: Brede school partners richten samen een multifunctioneel gebouw op
4. **Campusmodel**: Partners van de brede school in elkaars nabijheid op een campus, met verschillende gebouwen en multifunctioneel ruimtegebruik
5. **Samen-onder-één-dak** (multifunctionele accommodatie): Verschillende partners van de brede school samen in één gebouw

Elk model heeft zijn **voor- en nadelen**. In het rapport wordt hier verder op ingegaan, en wordt elk van de modellen geïllustreerd met voorbeelden. Afhankelijk van het gewenste samenwerkingsverband en de bestaande context zal het ene model een beter ondersteunend kader bieden dan het andere. In Vlaanderen zien we dat het netwerkmiddel en openstellen schoolgebouw de meest toegepaste modellen zijn. Aangezien de brede school een samenwerkingsnetwerk veronderstelt zijn **alle brede scholen immers in meer of mindere mate netwerkmidellen**, zeker omdat de ambitie van de integratie van levensechte leerplekken in de kerndoelen van de brede school staat. Groenvoorzieningen, sportvelden, musea, schoolgebouwen of speelplaatsen maken allemaal uit van het netwerk van brede school plekken, en dit geldt voor alle modellen.

Daarnaast merken we bij de typologische verkenning dat er ongeacht het ruimtelijke model, de aanpassing een antwoord dient te definiëren op **ruimtelijke thema's of spanningsvelden**. We onderscheiden hier zes thema's:

1. **Inplanting en relatie met de omgeving**: Inplanting en programmaorganisatie is op het niveau van de site belangrijk. Om lokalen of buitenruimtes gemeenschappelijk te kunnen gebruiken moeten ze gemakkelijk ontsluitbaar zijn, en op verschillende tijdstippen openstelbaar naar anderen. Maar de relatie met de omgeving speelt zich ook af op het architecturale vlak. De brede school wil immers openheid, verwelcoming en inclusie uitstralen. Dit vertaalt zich in de manier waarop het 'toekomen' wordt georganiseerd, hoe de grenzen worden vormgegeven, welke zichten men krijgt van binnen- en van buiten uit, de gebruikte materialen, signalisatie, etc.
2. **Gezamenlijk < > eigen**: dit spanningsveld krijgt invulling afhankelijk van de modellen. Dit moet aangepakt worden zonder dat men raakt aan een belangrijk kernidee van de brede school, met name de creatie van ruimte voor ontmoeting, uitwisseling en samenwerking. Hertzberger stelt bijvoorbeeld duidelijk dat de gemeenschappelijkheid zich niet zal kunnen manifesteren als ieder 'onderdeel' een eigen ingang krijgt, en de gemeenschappelijkheid zich beperkt tot de verwarmingsketel. Aan de andere kant is het zowel voor organisaties als voor individuen belangrijk om zich te kunnen identificeren met bepaalde ruimtes, zeker als het gebouw complexer wordt. Ook

voor kinderen is dit van essentieel belang. De inrichting en vormgeving van ruimtes kan hierin een belangrijke rol spelen.

3. **Toegankelijkheid/openheid < > veiligheid:** We zien dat de brede school schippert tussen de ambitie om zich open te stellen naar de buitenwereld en de wens om een veilige omgeving te creëren voor kinderen en jongeren. Het uitbalanceren van deze schijnbare contradictie tussen toegankelijkheid / openheid en veiligheid is een ontwerpmatige opgave die aandacht vraagt. Op vlak van architectuur en ruimteplanning kan dit vertaald worden in:
 - a. Een goede transitie tussen publiek en privaat regelen door 'drempels' in te bouwen,
 - b. Compartimentering in functionele sferen of gebieden voor verschillende gebruikers,
 - c. Een intelligente ontsluiting (van delen van een gebouw of bepaalde lokalen),
 - d. Het inbouwen van controlefaciliteiten zoals een bemand onthaal, alarmsysteem of camera's
 - e. Goede routevorming doorheen het gebouw en duidelijke leesbaarheid
4. **Diversificatie van ruimtegebruik en ruimtebehoefte:** Uit de ambitie van de brede school volgt een andere ruimtebehoefte en een ander ruimtegebruik. We zien dat bijvoorbeeld schoolgebouwen in de brede school worden opgeladen met extra functies en dat ruimtes hiervoor worden omgevormd, verbouwd of zelfs uitgebreid. Dit kan gaan van het organiseren van een koffietafel, een moederpraatochtend, extra zorgactiviteiten, begeleiding van schoolwerk, etc. We noemen dit **functieverbreding**. Deze functieverbreding kan in sommige gevallen opgevangen worden door gedeeld of multifunctioneel gebruik van de bestaande ruimtes, maar in veel gevallen leidt het tot een **programma-uitbreiding** (extra ruimte toevoegen voor een specifieke functie). Uit de analyse van de casestudies zien we een aantal ruimtebehoeftes regelmatig terugkeren bij brede scholen, los van in welk ruimtelijk model ze zich bevinden: ruimte voor ontmoeting, ruimte voor ontvangst/onthaal (soms ook ruimte voor conciërgewoning), ruimte voor overleg/samenwerking, ruimte voor ouderparticipatie, ruimtes voor zorg, logopedie, schoolarts, etc., ruimte voor opvang, ruimte voor een mediatheek/bibliotheek en ruimte voor berging.
5. **Multifunctionaliteit / flexibiliteit:** Zoals hierboven aangehaald vraagt de brede school om een functieverbreding. Dit kan door de doordachte clustering van verschillende functies, het gedeeld gebruik van ruimtes of door het multifunctioneel gebruik van ruimtes. Dit is een belangrijk aspect voor brede school, omdat dit toelaat dat bestaande ruimtes intensiever gebruikt kunnen worden, tijdens en na de schooluren. We onderscheiden twee verschillende niveaus of invullingen van multifunctionaliteit: Het niveau van een site/gebouw (samenbrengen van verschillende functies) en het niveau van ruimtes/ruimtegebruik (verschillende gebruiksmogelijkheden of gebruikers). Het ontwerpen voor multifunctioneel gebruik vraagt echter wel extra aandacht voor een aantal aspecten. Vaak zijn extra maatregelen nodig naar akoestiek, ventilatie en toegang en compartimentering om dit multifunctioneel gebruik op een comfortabele manier mogelijk te maken.
6. **Inzet van de buitenruimte:** De aandacht voor de open, niet bebouwde ruimte is essentieel voor de ruimtelijke vertaling van de brede school. Op het niveau van de buurt/wijk kan de open ruimte zorgen voor verbinding tussen de plaatsen van de brede school. Daarnaast zien we dat de open ruimte een **ontmoetingsfunctie** heeft, zeker rond scholen (speelplaatsen) en andere publieke gebouwen. Een laatste rol die de open ruimte kan spelen bij de brede school, is het mee creëren van maximale ontwikkelingskansen voor kinderen en jongeren. **Buitenspel** stimuleert de motorische ontwikkeling, draagt bij tot de ontwikkeling van sociale competenties (samenspel, verantwoordelijkheid over onderhoud en beheer). Het bevordert ook een gezonde leefstijl, een milieu- en natuurbewustzijn en het fantasiespel van kinderen (Studulski and Both, 2009) (van Liempd and Hoekstra, 2011). Het is dan ook de uitdaging om **buitenruimtes te creëren die verschillende competenties en aspecten van ontwikkeling aanspreken**.

DEEL 3: TOTSTANDKOMING

In dit derde deel bekijken we enkele aspecten die van belang zijn in de totstandkoming van brede scholen. Deze **totstandkoming speelt zich af in verschillende pijlers / trajecten die tegelijkertijd en in wisselwerking met elkaar lopen** (voorbeeld pedagogische, fysieke, beheer en financiële pijler bij de SPIL-centra in Eindhoven).

De **visie op de brede school** en wat men wil bereiken wordt beschouwd als een essentiële leidraad. Het instrument van de omgevingsanalyse op het vlak van de buurt, de organisaties en infrastructuur blijkt van belang om een goed overzicht van de lokale context te bekomen. Het in kaart brengen van de context waarbinnen de brede school zich zal ontplooiën is een belangrijke stap in de totstandkoming. De **omgevingsanalyse** kan op verschillende vlakken worden uitgevoerd, namelijk op vlak van de buurt, op vlak van de organisaties en op vlak van de ruimte. Een omgevingsanalyse van de ruimte heeft als doel een overzicht te krijgen van wie waar gehuisvest is, en op welke manier men gehuisvest is. De **omgevingsanalyse en de visie op de brede school als ruimte** kunnen samen een eerste aanzet voor de ruimtelijke vertaling van de brede school vormen.

Het **goede opdrachtgeverschap / bouwheerschap** is essentieel voor de totstandkoming van een kwalitatief architectuurproject. In de brede school context, dat een complexer bouwprogramma heeft en verschillende belanghebbenden samenbrengt, kunnen we enkel stellen dat dit nog meer een must is. In een multi-actor bouwproject moet er een brede betrokkenheid van de verschillende participanten gerealiseerd worden. In de praktijk wordt een goede projectorganisatie en duidelijke rolverdeling belangrijk, en worden daartoe vaak de nodige **overlegorganen en werkgroepen of bouwgroepen** opgericht. Afhankelijk van de lokale context kan dit op verschillende manieren georganiseerd worden. Dit wordt verder uitgewerkt en geïllustreerd aan de hand van voorbeelden.

We zien dat bij het **ontwerpen van een brede school**, het ontwerpproces een aantal extra aandachtspunten in zich meedraagt. Het **ontwerpen voor een ruimtelijke win-win en synergie** is een uitdaging voor de ontwerper. De clustering van functies en ontwerpen naar gedeeld gebruik kan dan ruimte bieden om extra programma voor de brede school mogelijk te maken. Samen kan men meer dan alleen. Andere ontwerpinstrumenten zijn het **scenario-denken in tijd en ruimte, het activiteit gericht ontwerpen (ipv functiegericht), en het participatief ontwerpen**. Het participatief ontwerpen zorgt ervoor dat verschillende actoren, toekomstige gebruikers, gehoord worden door het ontwerpteam, maar ook door elkaar. Wensen, visies, noden kunnen kenbaar gemaakt worden, gedeeld en uitgewisseld. Zo evolueert een plan en krijgt het een draagvlak.

In dit deel wordt ook het belang van het **ontwerpen als proces** geschetst. Het ontwerpproces kan mee een rol spelen in de transitie van het 'ik-denken' naar het 'wij-denken' om te komen tot een gemeenschappelijk project. Het vergt een ontschottingsproces, en dit maakt van het ontwerpproces dan ook een **interactief proces**. Dit heeft een **impact op de rol van de architect of het ontwerpteam**. De architect zal in meer of mindere mate de rol van 'onderhandelaar' moeten opnemen en instappen in een ontwerpproces van ontschotting, zoeken naar synergie, en deelnemen aan een interactief proces dat eigen is aan een bouwproject waar meerdere actoren in betrokken zijn. De architect bezit de capaciteit om zich de dingen ruimtelijk voor te stellen, de samenwerking te concretiseren, en een beeld/scenario van de toekomst te bieden.

In een tweede luik van dit deel wordt de vraag gesteld: hoe kunnen brede scholen vandaag de dag (in Vlaanderen) hun ruimtelijke aanpassingen realiseren op het vlak van financiering en welke regelgeving is van toepassing? Er wordt een algemene situatie geschetst van de **subsidie- en financieringsmogelijkheden in de scholenbouw**, als één van de kernpartners de brede school is. De voorwaarden voor het bekomen van subsidies wordt geschetst (schoolpactwetgeving, fysieke en

financiële normen, zakelijk recht). Er is echter een structureel tekort aan infrastructuurmiddelen en bijgevolg wachttijden van ettelijke jaren voor bouwprojecten.

We onderscheiden **3 mogelijke scenario's** om te komen tot een aangepaste brede schoolomgeving en we schetsen de mogelijke pistes voor brede scholen om aan middelen te komen: 'Schoolgebouwen aanpassen aan en openstellen voor de brede schoolwerking', 'Samen bouwen' én 'Schoolomgeving aanpassen om verbindingen, groeninfrastructuur, etc. te versterken'.

Voor de financiering en subsidiëring van ruimtelijke aanpassingen voor een Brede school zal men in de huidige situatie, per concreet geval moeten nagaan op welke subsidiestromen en bijhorende procedures men beroep kan doen en hoe deze verschillende subsidiestromen verenigd kunnen worden. We zien ook gevallen, waar ruimtelijke ingrepen wenselijk zijn, maar waarvoor geen enkele partner financierings- of subsidiemogelijkheden heeft (bevoegdheid buiten de scope van de brede school partners zelf of geen structurele financiering voor bepaalde partners). Naast de geijkte beleidsdomeinafhankelijke subsidiemogelijkheden, zijn er ook projectgebonden (niet-structurele) subsidies waar brede scholen gebruik van kunnen maken (proeftuinen Brede school, wedstrijd in Klasse).

Een ander aandachtspunt bij bouwen of verbouwen zijn de geldende regels en normen binnen de verschillende beleidsdomeinen in relatie tot de beoogde multifunctionaliteit. Zo zorgen verschillende regelgevingen voor een onoverzichtelijk geheel en zijn er discrepanties in de wetgeving naar brand, veiligheid, energie, etc. die in de praktijk niet steeds helder te begrijpen zijn of contraproductief voor de realisatie van een Brede School. Wanneer we de normen van enkele actoren naast elkaar plaatsen merken we dat men op veel punten teruggrijpt naar dezelfde wetgeving, zoals dit het geval is bij de regelgeving naar toegankelijkheid, sanitaire voorzieningen of veiligheid speeltoestellen. Toch is er voor bepaalde thema's specifieke regelgeving per beleidsdomein. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de regelgeving omtrent brandveiligheid. Infrastructuurvoorzieningen voor onderwijs, kinderopvang, sport en jeugd hebben elk hun eigen geldende norm. Een overzicht van de geldende regelgeving voor infrastructuur per beleidsdomein is opgenomen en de mogelijke discrepanties worden geschetst aan de hand van een reeks voorbeelden.

DEEL 4: BEHEER EN EXPLOITATIE

In dit deel stellen we ons de vraag hoe belangrijk het beheer en de exploitatie van gebouwen voor de brede school zijn, en welke ervaringen en modellen er bestaan om dit mogelijk te maken. Het antwoord op de eerste vraag is betrekkelijk eenvoudig. Het overdenken van en inzetten op de beheersaspecten van een openstelling van een gebouw, of van een samen-onder-één dak gebouw blijken essentieel te zijn om breed gebruik van infrastructuur mogelijk te maken. Uit de praktijk blijken deze beheersaspecten, zowel in Vlaanderen als in Nederland, belangrijke potentiële struikelblokken te zijn. Dit kan de vooropgestelde ambitie van de brede school, met name de samenwerking in het belang van kinderen en jongeren, onder druk zetten, of zelfs laten mislukken. Het 'samenwonen' vraagt om een kader, spelregels en duidelijke afspraken.

We zien dat het aspect beheer zich bevindt op het raakvlak tussen *organisatie* (wie is verantwoordelijk, wat zijn de afspraken?) en *ruimte* (zijn de gebouwen of lokalen gemakkelijk ontsluitbaar, zijn ze compartimenterbaar?).

In het **openstellen van (school)gebouwen** vallen we ondermeer terug op de ervaringen en aanbevelingen van het project 'School open voor de Sport'. Niettegenstaande men hier niet van een louter infrastructurele ambitie uitgaat, kunnen we hier wel heel wat uit leren voor het beheer i.k.v. de brede school. De praktijkvoorbeelden tonen aan dat openstelling in Vlaanderen een lange traditie kent, en dat veel scholen dit al in één of andere vorm toepassen. Contracten, huishoudelijke reglementen, afsprakenkaders bestaan in vele vormen, en zijn allemaal aangepast aan de lokale noden. Er wordt ook

dieper ingegaan op het aspect van verzekeringen waarbij we vooropstellen dat men moeilijk algemene richtlijnen kan uittekenen die in alle omstandigheden geldig zijn. Het veelgenoemde knelpunt van de vrijstelling van de onroerende voorheffing van schoolgebouwen wordt ook uitgeklaard. Er worden enkele voorbeelden uitgewerkt, niet enkel van 'brede scholen', maar ook van projecten rond openstelling waar men rond het beheer iets kan leren.

Voor het beheren van **samen-onder-één-dak gebouwen** kijken we eerst naar de situatie in Nederland. Daar stelt men allereerst vast dat er een positief verband bestaat tussen de goede inhoudelijke samenwerking in het gebouw en het vlot beheer ervan. Een tweede belangrijke vaststelling is dat **beheer en exploitatie tijdig in rekening gebracht moeten worden**. Belangrijke beslissingen rond het beheer kunnen het ontwerp van het gebouw beïnvloeden en omgekeerd. Er zijn verschillende modellen te onderscheiden, die worden bondig geschetst met hun voor- en nadelen. Opnieuw geven we enkele voorbeelden ter illustratie van de principes. Uit enkele (beperkte) ervaringen uit Vlaanderen in het beheren van samen-onder-één-dak kunnen we een aantal principes distilleren (adviescomité, ruimte voor evaluatie, huishoudelijk reglement, etc.).

Naast het organisatorisch/juridisch luik van het beheren van gebouwen is er ook een ruimtelijk luik. We schetsen kort een aantal elementen die kunnen bijdragen tot het gemakkelijk beheren van een gebouw.

We besluiten dat het beheer en de exploitatie deel uit kunnen maken van de win-win die men wil nastreven. Dit kan opgevangen worden door de partij die hier al sterk in staat, in veel gevallen de gemeente. Die partij ziet op haar beurt dan weer het voordeel om haar maatschappelijke rol te spelen naar andere partijen toe, zoals verenigingen, of sportclubs. Er moet ook **ruimte zijn voor evaluatie** (pas bij het effectieve gebruik van een gebouw ondervindt men de knelpunten) en dat het motto **'waar een wil is, is een weg'** hier vooral van toepassing is, samen met de persoonlijke betrokkenheid van de betrokkenen, en de wil om samen te werken mits de juiste ondersteuning.

DEEL 5: VOORSTELLEN

In dit laatste deel van het onderzoeksrapport stellen we ons de vraag welke de belangrijkste aandachtspunten en bijhorende voorstellen zijn om een goede ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen mogelijk te maken. De geformuleerde voorstellen vloeien voort uit **de inzichten opgedaan tijdens het onderzoek**, en moeten ook in die optiek gelezen worden. Tegelijk dient men er zich bewust van te zijn dat er inzake schoolinfrastructuur een niet te ontkennen praktische realiteit is met gekende wachtlijsten en een budgettaire context die de nodige uitdagingen vormen en consequenties hebben voor de uitvoering van de geformuleerde voorstellen.

De voorstellen willen ondersteuning geven aan een toekomstig beleid voor de realisatie van brede scholen op vlak van ruimte. We willen de nodige stof aanreiken om een constructieve discussie te openen. Uit deze discussie kunnen dan concrete acties groeien tegen de achtergrond van de vermelde praktische en budgettaire context.

We willen daarbij wel 2 dingen duiden. Ten eerste dat een aantal van de voorstellen, of de concrete implementatie ervan, **afhankelijk is van de weg die het ondersteunend beleid voor de brede school** in zijn totaliteit in zal zetten. De ruimtelijke vertaling is hier een onderdeel van. Wel is het belangrijk om te duiden dat brede school in Vlaanderen een verhaal is dat uitblinkt in **lokale diversiteit** en dat dit een meerwaarde is waar voldoende ruimte moet voor voorzien worden. Ten tweede legt de vraagstelling naar de ruimtelijke vertaling van de Brede School in Vlaanderen een belangrijk pijnpunt bloot. Met name de **algemene nood aan meer en betere infrastructuur voor verschillende sectoren**, en bijgevolg de vraag naar efficiëntere inzetbaarheid van publiek toegankelijk patrimonium. Deze uitdaging overstijgt echter de brede school als een pedagogisch project rond samenwerking tussen verschillende sectoren rond maximale ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren.

We hebben **9 voorstellen** geformuleerd, waaronder een aantal deelvoorstellen vallen. Deze zijn te lezen als suggesties, aanbevelingen, denkpistes of concrete maatregelen die uit de inzichten van het onderzoek vloeien. De invulling van de voorstellen vraagt in sommige gevallen nog verder onderzoek, maar zoals eerder gezegd, willen ze vooral bijdragen tot het openen van de discussie over de ruimtelijke vertaling van de Brede school in Vlaanderen en Brussel.

De voorstellen zijn:

1. Een stimulerend beleid voor brede scholen zet in op de ruimtelijke pijler in al zijn dimensies.
2. Een stimulerend beleid voor brede scholen vraagt om een beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking, op de verschillende bestuursniveaus. Elk hebben hun rol te spelen.
3. De brede school in opbouw of in werking wordt ondersteund in de totstandkoming van de brede school op het vlak van ruimte.
 - 3.1 Inzetten op sleutelinstrumenten in de totstandkoming (instrumentarium)
 - 3.2 Ondersteuning bieden in tijd en/of middelen om de rol als goed opdrachtgever/bouwheer te kunnen opnemen
 - 3.3 Een ondersteunend kader dat brede scholen als opdrachtgevers/ bouwheren informeert en sensibiliseert
4. Er wordt een ondersteunend kader voor het ontwerpen voor de brede school voorzien. De ruimtelijke modellen en ruimtelijke thema's vormen de basis voor het sensibiliseren rond de ruimtelijke vertaling van de brede school.
5. De win-win op het vlak van ruimte nastreven op alle schaalniveaus (lokale, gebouwen, speelruimtes etc.), over de beleidsdomeinen en bestuurniveaus heen.
6. Het aspect beheer en exploitatie krijgt de nodige aandacht in brede scholen – zowel voor het 'openstellen' als het 'samen leven'.
7. Een ondersteunend kader voor de realisatie van brede scholen op het vlak van gebouwen omvat de afstemming en aanpassing van regelgeving die een optimale realisatie belemmeren.
8. Een stimulerend beleid om brede scholen te realiseren op het vlak van gebouwen vraagt een helder en sturend instrumentarium naar financiering/subsidiëring ('impuls').
9. De Brede school kan gedijen in een kindvriendelijke buurt.

BEELDEN: Open school Lozen, Lava architecten / Spilcentrum Eindhoven, kdv architectuur Foto: A. Bagen / Vensterhuis Lewenborg, WAL architecten / Het Meesterwerk Almere, Foto: AGION / idem / Euroschool Genk, Foto: AGION / Het Meesterwerk Almere, SVP Architectuur en Stedenbouw / School Denemarken, www.netwerkbureaukinderopvang.nl / Brede school netwerk Sluizeken-Tolhuis-Ham Beeld: AGION.

BRONNEN:

AGENTSCHAP VOOR INFRASTRUCTUUR IN HET ONDERWIJS 2011. Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Regering en het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs. 2011-2015. Brussel.

ARCHITECTUUR LOKAAL 2008. Aap noot mis. De basis van de brede school, Architectuur Lokaal.

CLAES, K., CLAUW, K., HARGREAVES, S., VANDENABEELE, I. & VAN GEETSOM, N. 2008. De Randvoorwaarden van een brede school in Vlaanderen. Master Interdisciplinair Project, Universiteit van Antwerpen.

DE VLAAMSE REGERING 2009. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame, en warme samenleving. Brussel.

JOOS, A. & ERNALSTEEN, V. 2010. Wat is een Brede School? Een referentiekader. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.

JOOS, A., ERNALSTEEN, V. & ENGELS, M. 2008. Beleidsaanbevelingen "Brede school". Steunpunt Gelijke Onderwijskansen (GOK).

JOOS, A., ERNALSTEEN, V., ENGELS, M. & MORREEL, E. 2010. De impact van Brede School. Een verkennend onderzoek. Gent: Steunpunt Diversiteit en Leren.

STUDULSKI, F. & BOTH, K. 2009. De Brede school en groene speelruimte. Sardes.

VAN DER GRINTEN, M., WALRAVEN, M., BROEKHOF, K., HOOGVEEN, K. & STUDULSKI, F. 2007. Handboek Brede School. 0-12 jaar., Utrecht, Oberon/Sardes.

VAN LIEMPD, I. & HOEKSTRA, E. 2011. Bouwboek voor kindercentra, Bussum, Netwerkbureau Kinderopvang, Uitgeverij THOTH.